

УДК 930(477.6)"1943"

В. З. Ухач

СУЧАСНА ВІТЧИЗНЯНА ІСТОРІОГРАФІЯ ВОЛИНСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ 1943 РОКУ

У статті здійснено огляд основних наукових досліджень та проаналізовано основні тенденції у розвитку сучасної вітчизняної історіографії Волинської трагедії 1943 року. Вказано, що волинські події 1943 року є однією з найболючіших сторінок в україно-польських відносинах. Ключову увагу приділено передумовам, причинам, генезису конфлікту, ролі третіх сторін, обопільним втратам. Акцентовано увагу на недостатньому вивченні проблеми, окреслено напрями подальших дослідницьких пошуків.

Ключові слова: Друга світова війна, Волинь, українсько-польські відносини, ОУН, УПА, АК, джерела, історіографія.

Новітня українська історіографія перебуває на крутому переломі, зумовленому трансформаційними процесами в українському суспільстві, його поверненням до загальнолюдських цінностей, а відповідно і поверненням вітчизняній історичній науці її природних функцій [1, с. 23]. Водночас, процес зміни світоглядних орієнтирів не є швидким, що пояснюється існуванням цілих напрямів в сучасній історіографії.

Висловлені вище міркування видаються важливими при науковому аналізі і оцінці українського національного-визвольного руху, зокрема, періоду 20-50-х років минулого століття, в контексті якого проблема українсько-польських відносин і, зокрема Волинські події, є найбільш драматичнішими, а відповідно і найбільш дискусійними в професійних цехах істориків обох країн. Тому для сучасного українського дослідника «залишається один привілей – бути чесним перед своїм сумлінням і суспільством, якому він служить» [2, с. 7].

По-перше, українсько-польський конфлікт на західноукраїнських землях часів останньої світової війни і Волинські події, є чи не найбільш дослідженими в історіографії обох країн; по-друге, вітчизняними науковцями, особливо в останнє десятиріччя, нагромаджено суттєвий науковий доробок [3]; по-третє, історіографічні розвідки приурочувалися здебільшого черговим річницям Волинських подій, а тому загальною для них вадою є відсутність наукового аналізу праць останніх років [4].

Метою пропонованої статті є огляд найважливіших праць, публікацій з окресленої проблеми, що побачили світ в останні роки та аналіз ключових тенденцій у розвитку сучасної вітчизняної історіографії Волинських подій 1943 року, зокрема причинам, генезису конфлікту, ролі третіх сторін, обопільним втратам, окресленню недостатньо з'ясованих аспектів цієї наукової теми та перспектив подальших дослідницьких пошуків.

Аналізуючи новітні публікації з піднятої наукової теми, особливий наголос доцільно звернути на опубліковані в останні роки монографії Б. Гудя, І. Патриляка, В. В'ятровича, публікації Л. Зашкільняка, О. Удода, публікації документів [5], що мають важливе історіографічне значення, вирізняються новими методологічними підходами, спробою комплексного підходу до проблеми українсько-польських стосунків і Волинського протистояння зокрема.

Львівський дослідник Б. Гудь, вказуючи на провідну роль етносоціальних аспектів в українсько-польському протистоянні, робить спробу виокремити напрями та тенденції наукових пошуків української історіографії. Він виділяє нечисленну і малоавторитетну групу істориків-марксистів, які з догматичних класово-формаційних підходів трактують український національно-визвольний рух 20-50 років, як «націоналістичний, профашистський і злочинний». З-поміж представників державницького напрямку (І. Іллюшин та ін.) більшість вчених теж не зацікавлені у поглибленому дослідженні характеру й перебігу українсько-польського конфлікту, оскільки над ними «тяжіє» боязнь бути звинуваченими у «бракові патріотизму» [6, с. 14-15]. Прихильники так званої культурно-антропологічної історії (Я. Грицак, А. Заярнюк, А. Портнов та ін.) справедливо підкреслюючи «антигуманний характер стратегії і тактики оунівського керівництва УПА щодо польського населення Волині та Східної Галичини», дещо спрощено підходять до з'ясування причин трагічних подій, оскільки матимуть вони не тільки політичний, але й етносоціальний характер, який формувався протягом століть. При цьому поза полем наукового аналізу залишаються десятки томів матеріалів «Україна-Польща: важкі питання», збірки документів, зокрема архівів Служби безпеки України. І. Іллюшин небезпідставно стверджує, що регіональна приналежність вітчизняних істориків, обтяжує їх різними стереотипами щодо Польщі, успадкованими від батьків і дідів, а це завжди спричинятиме поліфону підходів до оцінки українсько-польських взаємин на різних етапах їх історичного співжиття. Тому, як стверджує Ю. Шаповал, слід утримуватись як від скороспілих односторонніх «вибачень» перед поляками, так і від псевдо патріотичного, антипольського ригоризму в оцінках волинських подій, оскільки науковцями багато крапок над «і» ще не поставлено [7, с. 53].

Без перебільшення подією в дослідженні українського визвольного руху стала поява монографії київського дослідника І. Патриляка, який значну увагу приділив проблемі українсько-польського протистояння [8]. Історик наголошує на ролі німецького фактору в наростанні конфлікту в роки Другої світової війни. Завуальована політика німців, неадекватна оцінка нових реалій польськими державними колами лише затягували кривавий вузол протиріч і практично не залишали шансів на мирне врегулювання українсько-польського протистояння.

В українській історіографії точаться гострі дискусії щодо так званого офіційного наказу з боку УПА ліквідувати поляків, на який посилаються польські дослідники, при цьому не підтверджуючи свою позицію джерелами. І. Патриляк наголошує на відсутності офіційного наказу з боку УПА ліквідувати поляків. Водночас, дослідник, не досить часто виправдано, вдається до історичного моделювання ситуації, а під словом ліквідувати має на увазі «вигнати мешканців і спалити будівлі, щоб змусити поляків переїхати за Буг» [8, с. 344]. Схожої позиції дотримується і інший відомий дослідник українського визвольного руху В. В'ятрович, зазначаючи, що не має жодних підстав твердити про існування розпорядження найвищого керівництва українського підпілля щодо масової ліквідації польського населення [9, с. 115]. І. Іллюшин зазначає, що скоріш за все таке рішення на третій конференції ОУН (б) (лютий 1943 р.) не ухвалювалося, однак висловлює сумнів, що початок масштабних антипольських акцій не був узгоджений на рівні крайового проводу ОУН (б) на ПЗУЗ. При цьому І. Іллюшин посилається на таємну директиву (існування якої не підтверджено документально – В. У.) командира УПА К. Савура (Д. Клячківського) [10, с. 247]. Зазначимо, що ряд сучасних українських істориків теж покладає на Д. Клячківського, видатного діяча українського визвольного руху, відповідальність в антипольських акціях, вказуючи, що на його сумлінні загострення кривавої волинської різанини 1943-1944 років [11, с. 96, 225].

Принципово важливими видаються висновки українських науковців щодо причин загострення українсько-польського протистояння, напрацювання керівними колами українського самостійницького руху офіційної позиції з приводу польського питання. На прикладі «волинських подій» помітні методологічні розбіжності між польським та українським науковцями, які, як стверджує Л. Зашкільняк, зумовлені психологічним тиском на істориків громадськістю і які змушують їх виокремлювати «волинські події» із загального полотна українсько-польських взаємин періоду Другої світової війни, розглядаючи і даючи їм самостійну оцінку [12, с. 90]. Такий підхід руйнує цілісну матерію українсько-польських стосунків, оскільки звуження хронологічних рамок до 1943 року, а географічно до Волині, опускає науковий аналіз подій на Холмщині в 1942 році, в Галичині 1944 року та на Закарпатті в 1945-1947 роках [9, с. 112], а відповідно не дає змоги виокремити причини, мотиви, масштаби, наслідки протистояння.

Викласти концепцію українсько-польського протистояння як війни, документально обґрунтувавши її, показати місце і роль кривавого конфлікту в загальній історії українського визвольного руху 1940 років прагне В. В'ятрович. Дослідник вважає недоречним вживання українською історіографією, неточного і надто загального терміну «конфлікт», водночас недоцільним є і використання польськими істориками терміну «геноцид». Міжнародні конфлікти, на думку світлої пам'яті Я. Дашкевича, можливі тільки між рівноправними партнерами, а на «західноукраїнських землях був не просто конфлікт, а повстання проти трьох окупантів, об'єднаних антиукраїнською ідеологією, була національно-визвольна війна...» [13, с. 236]. АК і УПА, стверджує В. В'ятрович, мали всі необхідні ознаки згідно з Гаазькою конвенцією щоби з юридичного погляду вважати їх учасниками бойових дій [14, с. 34, 36]. Важливим видається наголос на участі в конфлікті цивільного населення [6, с. 16].

У переліку причин українсько-польського протистояння: «діаметрально протилежні погляди на повоєнну долю західноукраїнських земель...» [15, с. 38], «провокаційна діяльність агентів Абверу та радянських партизан» [16, с. 48], «провокативна роль, що її відіграли в українсько-польському протистоянні «треті сили», насамперед нацисти» [17, с. 198], «свою гру вела й Москва» [7, с. 63], «ролі Е. Коха в кривавих подіях на Волині і його підтримка певних польських ініціатив» [13, с. 235], «суттєвий радянський фактор у розпалюванні ворожнечі» [18, с. 102]. Берлін і Москва були кровно зацікавлені в тому, щоб забезпечити собі панування на окупованих територіях, придушити національно-визвольний рух в Україні і Польщі, підступно і уміло використавши для цього україно-польський антагонізм [19].

Видається слушною і заувага В. В'ятровича про нагальність дослідження ролі так званих «сокирників», «зеленівців» у подіях на Волині, оскільки ці напівкримінальні-напівполітичні сили не підлягали контролю жодній із конкуруючих політичних сил, проте їхні «подвиги», колишня радянська, а тепер і російська історіографія списують на польські та українські військові формації [14, с. 121-122].

Нарешті, ще одна проблема – масштаби польсько-українського протистояння. Цілком закономірним є існування величезної розбіжності в оцінках чисельності жертв, тому якоїсь «узагальненої» статистики не існує і по-сьогодні, хоча з-поміж українських дослідників є й такі, які присвячують свою діяльність надзвичайно копіткій, тривалій, але вкрай важливій справі пошуку хоча б наближених, об'єктивних цифр обопільних жертв [20].

У сучасній українській історіографії у дослідженні кількості жертв існує поліфонія думок. Упродовж 2003 року у ЗМІ та наукових публікаціях в Україні наводилися наступні дані: польські жертви – від 80 до 18 тис.; українські жертви – від 100 до 18 тис. У польської сторони домінувала цифра 100 тис. поляків, які стали жертвами [17, с. 205]. Так, І. Патриляк, ставлячи завдання, хоча б приблизно дослідити кількість жертв українсько-польської локальної війни 1943-1944 років на Забужжі, Волині й Поліссі, припускає, що «з кінця 1942 до кінця 1944 років загинуло 13-16 тис. українців (з яких близько 4 тис. припадає на Холмщину, Грубешівщину і Підляшшя) і 38-39 тис. поляків; виїхало бл. 20 тис. українців і 35.5 тис. поляків відповідно» [12, с. 366]. Не називаючи конкретних цифр, І. Іллюшин вказує на важливості дослідникам «відрізнати дії українських і польських національних партизанських загонів від подійних за характером дій представників української і польської національностей, здійснених під командуванням німецьких або радянських військових» [10, с. 273-274]. В. В'ятрович посилається на довідку архіву СБУ (8.07.2003 р.) про загиблих на всіх теренах Західної України: поляків – 30327; українців – 16523; знищено населених пунктів: польських – 240; українських – 115 [14, с. 239, 241-242]. Ю. Шаповал, посилаючись на дані архіву СБУ наводить число жертв з боку поляків – від 80 до 18

тис., з боку українців – від 100 до 18 тис. чол. [7, с. 71]. Ю. Сорока поділяє позицію українських вчених, які обчислюють втрати поляків і українців відповідно 35 і 15 тис. чоловік [18, с. 109].

Зазначимо, що ряд сучасних вчених посилаються на вже відомі дані і лише поодинокі науковці прагнуть глибинно дослідити число жертв з обох сторін. З поміж таких дослідників вирізняється праця Я. Федорчука, в якій підсумовано дані багаторічних досліджень, що ґрунтуються на опитуванні багатьох свідків трагедії, і спростовують непідтверджені дані окремих польським дослідників. На схвальну оцінку заслуговує прагнення автора подати не тільки неспростовні факти першопричин кровопролиття, але й взаємодопомоги один одному простого населення, заклик до об'єктивності та порозуміння української та польської історіографії [21, с. 2].

Підбиваючи попередні підсумки дослідження волинської трагедії, як епіцентру українсько-польського протистояння періоду останньої світової війни, слід констатувати на вагомий поступ у концептуально-теоретичному, документальному й історіографічному осмисленні й напрацюванні багатьох аспектів піднятої проблеми [22, с. 34].

У когорті вітчизняних науковців, яким належить вагомий внесок у дослідження різноманітних аспектів українсько-польських стосунків і волинських подій, зокрема слід виокремити праці Р. Гриньківа, Я. Дашкевича, А. Заярнюка, Я. Ісаєвича, Ю. Киричука, Ю. Сливки, М. Кучереги, А. Русначенка, В. Трохимовича, М. Швагуляка та інших українських істориків. Не випали з поля наукового аналізу і низка колективних праць і збірників, що отримали високу фахову оцінку [23]. Потрібно також акцентувати увагу і на публікаціях, положення яких, з одного боку, часто є «переспівом» наукових висновків авторів ґрунтовних праць, з іншого – підданих впливу ЗМІ, громадської думки, що відсуває на другий план академічне висвітлення теми, ґрунтовну працю з документами [24, с. 106].

Історіографічний аналіз переконує, що генеральною методологічною лінією у вивченні численних питань є, на думку О. Лисенка, широкий історичний контекст, відмова від комплексу провини однієї із сторін [25, с. 14]. Вочевидь, попереду наполеглива праця над використанням новітніх методологічних підходів, збором та аналізом джерельного і фактографічного матеріалу, його аналітичним осмисленням, підготовкою системних відповідальних історичних досліджень, побудованих на принципах науковості й академічної об'єктивності, позбавлених від політичної кон'юнктури сьогодення, спрощеності та однобічності, безапеляційності й поверховості [22, с. 35].

Проведений історіографічний аналіз основних праць сучасних українських вчених з подій 1943 року на Волині дозволяє визначити недостатньо вивчені аспекти проблеми, накреслити перспективні шляхи подальших дослідницьких студій:

- ґрунтовного дослідження потребує вивчення ставлення української інтелігенції, УГКЦ до антипольської акції окремих сил українського самостійницького руху [22, с. 36];

- на детальніше напрацювання чекає питання спроб українсько-польських контактів і порозуміння. Українськими вченими здебільшого досліджувалися головні етапи переговорного процесу, їх наслідки, при цьому опускався аналіз позицій обох сторін, ставлення керівництва українського і польського визвольного рухів до можливої співпраці, політичних засад, на яких українці і поляки збиралися будувати цю співпрацю [26, с. 128]. Глибинного аналізу потребують чинники, які не дали досягнути порозуміння [27, с. 123]. Зберігають свою актуальність дослідження спроб співпраці УПА і її польського відповідника ВіН (Вольносьць і Незавіслюсьць) в період 1945-1947 років [28];

- для об'єктивного розуміння українсько-польського протистояння періоду 1939-1947 років і Волинської трагедії 1943 року, потребують системного дослідження українсько-польські взаємини міжвоєнної доби, зокрема внутрішніх і зовнішніх умов, об'єктивних і суб'єктивних факторів становлення польсько-українських міждержавних відносин – дипломатичних, торгівельно-економічних, суспільно-політичних, культурних [29, с. 52];

- перспективним з очевидною новизною (оскільки ні в польській, ні в українській історіографії це питання ґрунтовно не вивчалось), видається дослідження діяльності, ролі напівкримінальних-напівполітичних угруповань, що не контролювалися ні польськими, ні українськими політичними силами [14, с. 148];

- принципово важливим для обох сторін залишається продовження скрупульозного дослідження втрат обох сторін в другій українсько-польській війні [14, с. 148];

- ретельних наукових розвідок потребують питання: порівняльного дослідження ідеологій українського та польського національних рухів опору; розбіжності і конфлікту в керівному середовищі українського національно-державницького руху стосовно «третього» фронту, волинських подій, зокрема, прояви обопільної взаємодопомоги на рівні простих людей; роль української та польської еліт, їх деморалізація і нищення; альтернативні варіанти розв'язання подій на Волині [30].

Слід вітати та підкреслити виняткову важливість подальшої польсько-української концептуальної дискусії навколо волинських подій 1943-1944 років.

Підсумовуючи, слід констатувати, що волинські події 1943, як і польсько-українське протистояння періоду 1939-1947 років ще раз доводить «хибність маніхейського бачення і інтерпретації історичного процесу з розподілом на «хороших» і «поганих» учасників цього процесу» [17, с. 207]. Потрібні не нагадування трагічних подій на Волині, а нагадування про загибель поляків і українців, формування колективної історичної пам'яті поляків і українців про загальну трагедію наших предків, за спільне історичне минуле, енергійна відсіч екстремістським, спекулятивним тенденціям з обох сторін [31, с. 44].

Джерела та література

1. Калакура Я. Цивілізаційні орієнтири новітньої української історіографії / Я. Калакура // Історіографічні дослідження в Україні / Ред. кол.: В. А. Смолій (голова), О. А. Удод (відпов. ред.), Д. С. Вірський та ін. Національна академія наук України. Інститут історії України. – Вип. 24. – К.: Інститут історії України, 2014. – С. 23, 24
2. Лисенко О. Український самостійницький рух періоду Другої світової війни як військово-політичний феномен та об'єкт наукового пізнання / О. Лисенко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. – Острого: Національний університет «Острозька академія», 2013. – Вип. 20. – С. 7.
3. Лисенко О. Є., Марущенко О. В. Українсько-польські стосунки Другої світової війни у вітчизняній історіографії. Бібліографічний покажчик. – К., Івано-Франківськ, 2003. – 124 с.; Ільюшин І. І. Волинська трагедія 1943-1944. – К., 2003. – 313 с.; Українсько-польські конфлікти під час Другої світової війни / Центр досліджень визвольного руху. Львів: Видавництво «Мс», 2003. – С. 94-107; Морозова О. С. Волинська трагедія у сучасній українській і польській історіографії / О. Морозова // Чорноморський літопис. – 2013. – Вип. 7. – С. 105-111.
4. Мишак І. Сучасна українська та польська історіографія про Волинську трагедію 1943 року / І. Мишак // Історіографічні дослідження в Україні. – 2008. – Вип. 18. – С. 456-466.; Марущенко О. Сучасна вітчизняна історіографія Волинських подій 1943 року: проблеми і перспективи досліджень / О. Марущенко // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. ст. / Відп. ред. В. А. Смолій. НАН України. Інститут історії України. – Вип. 11. – К., 2008. – 368 с.
5. Польсько-українські стосунки в 1942-1947 роках у документах ОУН та УПА : у 2 т. / Відп. ред. та упоряд. В. М. В'ятрович. – Т. 1. Війна під час війни. 1942-1945. – 792 с.; Т. 2. Війна після війни. 1945-1947. – 576 с. - Львів; Центр досліджень визвольного руху, 2011; «Особые папки» Сталіна і Молотова про національно-визвольну боротьбу в Західній Україні у 1944-1948 роках / Упоряд. Я. Дашкевич; В. Кук. – Львів: ЛА «Піраміда», 2010. – 594 с.
6. Гудь Б. Українсько-польські конфлікти новітньої доби: етносоціальний аспект. – Харків: Акта, 2011. – С. 11.
7. Шаповал Ю. УПА: сторінки історії: Науково-методологічна розробка на допомогу лекторам-викладачам народного університету українознавства / Ю. Шаповал; Товариство «Знання», Центр «Українознавство»; Координаційний комітет допомоги Україні (США). – К.: Знання України, 2007. – С. 53, 71.
8. Патриляк І. «Перемога або смерть»: український визвольний рух у 1939-1960 роках / І. Патриляк. Центр досліджень визвольного руху. – Львів: Часопис, 2012. – С. 344, 366.
9. В'ятрович В. Наказ, якого не було. В кн.: Історія з грифом «Секретно». Архіви КГБ розповідають / Центр досліджень визвольного руху. – Львів: Часопис, 2012. – С. 115.
10. Ільюшин І. І. Бойові дії УПА на анти польському фронті. В кн.: Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Історичні нариси / Дзьобак В. В., Ільюшин І. І., Касьянов Г. В. та ін. Відп. ред. Кульчицький С. С. НАН України; Інститут історії України. – К.: Наукова думка, 2005. – С. 247, 273, 274.
11. Веденєєв Д. В., Биструхін Г. С. «Повстанська розвідка діє точно і відважно...». Документальна спадщина підрозділів спеціального призначення Організації українських націоналістів та Української повстанської армії. 1940-1950 роки. – К., 2006. – С. 96, 225; Організації українських націоналістів і Українська повстанська армія. Фаховий висновок робочої групи істориків при урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА. – К., 2005. – С. 25.
12. Зашкільняк Л. Українсько-польські стосунки на Волині і в Галичині в 1939-1944 роках: міжнародний конфлікт чи неоголошена війна? / Л. Зашкільняк // Україна-Європа-Світ. Міжнар зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. – 2011. – Вип. 5. – Ч. 2. – С. 25.
13. Дашкевич Я. Акція «Волинь»: Волинський казан та його творці / Я. Дашкевич. «Учи неложними устами сказати правду: історична есеїстика. – К.: Темпора», 2011. – С. 236.
14. В'ятрович В. Друга польсько-українська війна. 1942-1947. – Вид. 2-ге доп. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2012. – С. 34, 36, 121-122, 239, 241-242.
15. Лисенко О. Українсько-польський конфлікт / О. Лисенко // Проблеми історії України, факти, судження, пошуки. – 2007. – Вип. 16. – С. 387.
16. Рева Н. Події на Волині влітку 1943 року у контексті ролі й місця України в планах Радянського Союзу та Німеччини : Дослідницьким полем війни без ідеологічних околів: наук.-метод. семінар «Україна у Другій світовій війні» / [за заг ред. В. В. Масленка, Ю. П. Присяжнюка]. – Черкаси: Вертикаль; Видавець ПП Кандич С. Т., 2006. – С. 48.
17. Шаповал Ю. Волинська трагедія і польсько-українські взаємини 1943-1944 роки у дзеркалі документів Державного архіву Служби безпеки України / Ю. Шаповал // 3 архівів ВУЦК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2003. - № 1. – С. 198, 205, 207.
18. Сорока Ю. Населення західноукраїнських земель: депортації, переселення, мобілізації (1939-1950 роки) : монографія / Ю. М. Сорока; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К.: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2007. – С. 102, 109.
19. Трохимович В. Роль Німеччини і СРСР в українсько-польському конфлікті 1939-1945. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.jilvi.ua/n28texes/hunchak.htm>.
20. Див. праці дослідників Я. Царука, Я. Федорчука.
21. Федорчук Я. П. Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938-1944 роки: Волинська область: підсумки / Я. П. Федорчук. – Луцьк: Твердиня, 2012. – С. 2.
22. Марущенко О. Сучасна вітчизняна історіографія волинських подій 1943 року: проблеми і перспективи дослідження / О. Марущенко // Галичина 2008. - № 2. – С. 15, 35, 36.
23. Волинь і Холмщина 1938-1947 роки: польсько-українське протистояння та його відлуння. Дослідження, документи, спогади. – Львів, 2003. – 813 с.; Польсько-українські стосунки в 1942-1947 роках у документах ОУН та УПА : у 2 т. / Відп. ред. та упоряд. В. М. В'ятрович. – Т. 1. Війна під час війни. 1942-1945. – 792 с.; Т. 2. Війна після війни. 1945-1947. – 576 с. Львів; Центр досліджень визвольного руху, 2011.
24. Грицьків Р. Історіографічне значення матеріалів міжнародних семінарів «Україна-Польща: важкі питання» у дослідженні історії УПА періоду Другої світової війни. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.cdvr.org.ua.
25. Лисенко О. Деякі методологічні аспекти дослідження національної політики сталінського і гітлерівського режимів у період Другої світової війни / О. Лисенко. Друга світова війна і доля народів України: Мат-ли всеукр. наук. конф. – К., 2005. – С. 14.
26. В'ятрович В. Спроби українсько-польських переговорів в роки Другої світової війни: позиція сторін / В. В'ятрович // Український визвольний рух. Українсько-польський конфлікт під час Другої світової війни. – Львів: Видавництво «Мс», 2003. – Зошит 2. – С. 128.
27. Старка В. Налагодження співпраці між українськими і польськими течіями руху опору в роки Другої світової війни / В. Старка // Галичина. – 2008. – № 14. – С. 123.
28. Штендера Є. Шукання спільних шляхів: польське і українське підпілля в роках 1945-1947. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forum.ottawa-litopys.org/documents/dos0402-2HTML>

29. Віднянський С. В. Українське питання в міжвоєнній Польщі: основні проблеми і напрямки наукових досліджень у сучасній вітчизняній історичній науці / С. В. Віднянський // УІЖ. – 2003. – № 2. – С. 62.
30. Марущенко О. Волинська трагедія 1943 року в сучасній українській історіографії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://html:file:/D:/V/%20Galychyna%2012%2013/Maryshchenko.html>
31. Удод О. Трагічні події на Волині: суспільні рефлексії та історична пам'ять / О. Удод // Краєзнавство. – 2013. – № 3. – С. 44.

Ухач В. З. Современная отечественная историография волынской трагедии 1943 года.

В статье рассмотрены основные научные исследования и проанализированы основные тенденции в развитии современной отечественной историографии Волынской трагедии 1943 года. Констатировано, что волыньские события 1943 года являются одной из наиболее трагических страниц в украинско-польских отношениях. Ключевое внимание уделено предпосылкам, причинам, генезису конфликта, роли третьих сторон, взаимным потерям. Акцентировано внимание на недостаточном изучении проблемы, выделены направления последующих научных поисков.

Ключевые слова: Вторая мировая война, Волынь, украинско-польские отношения, ОУН, УПА, АК, источники, историография.

Uhach V. Z. Modern native historiography of volyn tragedy in 1943 year.

In the article main scientific researches and main tendencies of development modern native historiography of Volyn Tragedy in 1943 year is analyzed. Volyn Tragedy in 1943 year is one of the most painful pages in Ukrainian-Polish relations. Main attention to preconditions, reasons, genesis of conflict, the role of third subjects, both loses are analysed. Problems of research, main tendencies of future research ways is accented.

Keywords: Second World War, Volyn, Ukrainian-Polish relations, OUN, UPA, AK, springs, historiography.

УДК 930.1(470)"20/21"

В. І. Маслак

ПРОБЛЕМА НЕЗАЛЕЖНОСТІ ГЕТЬМАНЩИНИ СЕРЕДИНИ XVII ст. ОЧИМА СУЧАСНИХ ПОЛЬСЬКИХ ІСТОРИКІВ

У статті досліджується інтерпретації в сучасній польській історіографії однієї з ключових проблем ранньомодерної української державності чи містили політичні концепції Б. Хмельницького ідею незалежності Гетьманщини, та якою мірою вона була реалізована. Проаналізовано появу нових тенденцій в прочитанні крізь цю призму політичної програми українського гетьмана, відтінено ступінь спадкоємності між підходами сучасних істориків та історіографічною традицією.

Ключові слова: Гетьманщина, незалежність, польська історіографія, Богдан Хмельницький, політичні концепції, інтерпретація.

Чи хотів Б. Хмельницький незалежної України? Навколо цієї проблеми ламаються списи з часів становлення академічної історіографії. Дискусії не вщухають до сьогодні, зокрема, в українській, російській та польській історіографіях як основних центрах наукового освоєння проблематики української Національно-визвольної війни середини XVII ст. Політичні та інтелектуальні зміни кінця XX – початку XXI ст внесли в полеміку нові мотиви, породжені утвердженням методологічного плюралізму та зникненням відвертого ідеологічного тиску на науку. У нових умовах еволюціонували й підходи польських істориків. Однак в історіографії їхній концептуальний доробок ще не став об'єктом пильної уваги. Мета цієї статті полягає у з'ясуванні особливостей сучасних інтерпретацій польських істориків цієї ключової для розуміння ходи ранньомодерної української історії проблеми.

Ще на початку XX ст. Л. Кубаля у властивому для нього стилі підвів жирну риску під XIX-вічними пошуками підстав «позбавити» Гетьманщину ознак державного організму: «Урядник Речі Посполитої, який має 40000 війська з необмеженою владою, і якому без війни з сусідньою потугою одібрати булави не сила, не може бути названий підданим» [16, с. 60]. У 1930-ті рр. О. Гурка виставив черговий історіографічний маяк, визнавши, що серцевиною політичних концепцій Б. Хмельницького була ідея побудова самостійної «козацької держави» [12, с. 124]. Про появу Козацької держави, боротьбу козаків за унезалежнення підвладної гетьманові частини України від Речі Посполитої та про шанси Чигирини зберегти самостійність писав наприкінці 1960–1980-ті рр. З. Вуйцик, коли українські історики зберігали абсолютну мовчанку [28, с. 233]. Дослідник чітко визнавав існування в певний час незалежної Української держави. Приміром як ось у «Історії польської дипломатії»: «До посольств, які окреслюємо як зовнішні, ясна річ не відносимо дипломатичних контактів з козацькою Україною, яку трактуємо і як державу де факто повністю незалежну від Польщі (1648–1658 й після 1672 р.), і як державу васальну (роки 1658–1659 і 1660–1672)» [29, с. 279]. Наприкінці 1960 – на початку 1970-х рр. Я. Передня починав свою монографію про гетьмана Петра Дорошенка, видану лише у 2000 р. з промовистою тези: «Богдан Хмельницький не зумів реалізувати своїх планів – вибороти цілковито незалежну Україну» [22 с.9]. Тоді ж дискурс у такому форматі увійшов до синтетичних історій Польщі авторства А. Чубінського, Я. Тазбіра, Є. Топольського та К. Піварського [8, с. 186–187; 13, с.680–681; 29, с.263]. Погляд на українсько-польські стосунки середини XVII ст. крізь призму